

ישיבת הר עציון בית המדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

סוגיות בגמרא מאת הרב משה טרגין

צדי רשות הרבים

הגמרא במסכת עירובין (צד.) דנה באיסור הוצאה והכנסה. אסור להוציא בשבת חפץ כלשהו מרשות היחיד לרשות הרבים, ובאופן דומה, אסור להכניס חפץ מרשות הרבים לרשות היחיד. האיסור הראשון נקרא איסור הוצאה, והשני נקרא איסור הכנסה. הגמרא (בפירושה על המשנה) מציגה מחלוקת בעניין צדי רשות הרבים. צדי רשות הרבים הוא אותו הקטע של רשות הרבים הסמוך לרשות היחיד. זהו אזור התפר של רשות הרבים עם רשות היחיד, שמבחינה ממונית שייך לרשות הרבים. ואולם, כיוון שזה אזור הסמוך לרשות היחיד אנשים אינם משתמשים בו, מחשש גלגלי העגלות ישתפשו בכתלים של רשות היחיד וינזקו. למעשה, לפי חלק מהראשונים, בעלי רשות היחיד מניחים אבנים ומכשולים בצדי רשות הרבים על מנת להגן על כתליהם מפני פגיעה של העוברים והשבים. מה דינו של אזור מיוחד זה- האם הוא נחשב רשות היחיד או רשות הרבים?

הגמרא במסכת עירובין מביאה מחלוקת בעניין מעמד שטח זה. ר' אליעזר סבור כי צדי רשות הרבים נחשבים כרשות הרבים גמורה. ככלות הכול, מבחינה חוקית שטח זה מצוי בבעלות רשות הרבים. אדם שיעביר חפץ מרשות היחיד לצדי רשות הרבים או להפך, יעבור על איסור הכנסה או הוצאה. חכמים מתנגדים לעמדה זו, וסבורים שאין להעניק לצדי רשות הרבים מעמד של רשות הרבים גמורה. לדעתם, העובדה שאזור זה אינו נמצא בשימוש מסיבי של בני רשות הרבים, מונעת אותו מלהיות רשות הרבים גמורה. לדעת חכמים אזור זה מוגדר כ"כרמלית" שפירושו רשות הרבים זוטא.

הגמרא במסכת כתובות (לא :) מבארת מחלוקת זו. הגמרא שם מחפשת מקרה שבו אדם המושך חפץ מרשות הרבים לצדי רשות הרבים יקנה חפץ זה באמצעות משיכה (מעשה קניין המוכר בהלכה לצורך קניין חפצים). בדרך כלל, משיכה צריכה להסתיים כשהחפץ הנקנה נמצא ברשות היחיד. אם כך, לפי ר' אליעזר המחשיב את צדי רשות הרבים כרשות הרבים גמורה, משיכה לצדי רשות הרבים לא תועיל, וכך אכן מניחה הגמרא בתחילת דבריה. אולם בהמשך הדיון, הגמרא טוענת שמשיכה לצדי רשות הרבים תועיל אפילו לדעת ר' אליעזר. הגמרא אומרת "וכי אמר ר' אליעזר צדי רשות הרבים כרשות הרבים דמו הני מילי לעניין חיובא דשבת דזמנין דדחקי רבים ועיילי להתם אבל לעניין קניין מיקנא קני ... דהא לא שכיחי

רבים". הגמרא מחלקת בין התחומים: לענין שבת צדי רשות הרבים נחשבים כרשות הרבים משום שלעתים ההולכים ברשות הרבים משתמשים אף בשטח זה (בשעות עמוסות במיוחד). לענין משיכה צדי רשות הרבים אינם נחשבים כרשות הרבים משום שבפועל אין הולכים שם. כיצד נבין חלוקה זו בין התחומים?

בפשטות ניתן להציע את ההסבר הבא: לעתים קרובות גורם הלכתי מסוים רלוונטי לעניינים שונים בהלכה. אין פירוש הדבר שגורם זה ישמור על עקיבות בכל תחום שבו הוא מופיע. קשר, לדוגמא, הוא מושג המופיע בארבעה תחומים בהלכה: איסור קושר בשבת, עשיית ציצית, קשירת תפילין וקשירת ארבעת המינים לאגודה אחת בסוכות. לכל תחום הגדרת קשר שונה: ייתכן שקשר אחד מספיק כדי לחייב אדם הקושר אותו בשבת, אולם בתפילין קשר כזה אינו מספיק. בתחומים שונים של ההלכה משמשים עקרונות שונים, הגורמים חוסר ההתאמה ביישום מושגים דומים בתחומם. ניתן להציע כיוון דומה ביחס לצדי רשות הרבים: כיוון שמבחינה ממונית צדי רשות הרבים הם חלק מרשות הרבים, הם מסונפים אל רשות הרבים בדיני רשויות שבת. אולם כיוון שלרוב אנשים אינם הולכים שם לעניין קניין, צדי רשות הרבים מוגדרים כרשות היחיד. אותו אזור מוגדר כרשות הרבים לעניין שבת וכרשות היחיד לעניין קניין.

למעשה, ניתן לבחון את מעמד צדי רשות הרבים במקומות נוספים. כיצד מוגדר אזור זה בדיני נזיקין? יש סוגי נזק שהניזק ראוי לפיצוי עליהם, רק אם התרחשו ברשות היחיד (לדוגמא, שן-נזק הנעשה על ידי בעל חיים הנהנה מהחפץ הניזק, כמו במקרה של אכילה; וכן רגל-נזקים הקורים כתוצאה מפעולה טבעית ושכיחה כמו הליכה). מה הדין במקרה שבהמה אכלה פירות שהיו בצדי רשות הרבים? האם נזק זה חשוב כנזק שנעשה ברשות הרבים או כנזק שנעשה ברשות היחיד? הגמרא במסכת בבא קמא (כא.) עוסקת בעניין זה, ומסקנתה שם שאם בהמה אכלה פירות שהיו "בצדי רחבה" (צדי הכביש, מקום המקביל לצדי רשות הרבים), בעל הבהמה אשם. הגמרא אינה אומרת כי ר' אליעזר יחלוק על דין זה. נראה שלשיטתו קיים חילוק חד: לעניין שבת צדי רשות הרבים נחשבים כרשות הרבים, ואילו לעניין נזיקין צדי רשות הרבים נחשבים כרשות היחיד. אפשר לשער כי החילוק המופיע בגמרא בכתובות בין שבת לבין קניין משקף חלוקה דומה.

למרות שגישה זו נראית הגיונית מסברה, לשון הגמרא אינה מתבארת על פיה כל צרכה. הגמרא אינה אומרת "לעניין שבת הם רשות הרבים ואילו לעניין קניין הם רשות היחיד". הגמרא אומרת כי "לעניין שבת הם רשות הרבים ולעניין קניין משיכה פועלת בהם". האם אפשר לומר שהגמרא אינה מנסה לשנות את מעמד צדי רשות הרבים מבחינת הגדרת הרשות

אף לעניין קניין? האם אפשר לומר שמיכה תועיל בצדי רשות הרבים אף על פי שהם מוגדרים כרשות הרבים?

האפשרות השנייה שהעלינו נוגעת ללב קניין משיכה. כדי לדעת אם קניין זה יכול לפעול גם במקום המוגדר כרשות הרבים, עלינו להבין מדוע בדרך כלל משיכה אינה מועילה ברשות הרבים. כמובן, לשם כך נצטרך לחקור את מהותו של קניין משיכה. כיצד משיכה יוצרת את העברת הבעלות על החפץ מרשות המוכר לרשות הקונה? לפי הבנה אחת משיכה מעבירה את החפץ מבחינה פיסית לרשות הקונה, ובכך מסמלת את העברת הבעלות. לפי הבנה זו הגורם המרכזי במשיכה הוא העברת החפץ לרשות הקונה. לחלופין, ניתן להבין שמיכה פועלת באמצעות הוראת הבעלות שעושה הבעלים החדש של החפץ במשיכה. באמצעות קביעת הכיוון שאליו תלך הבהמה הבעלים החדש מפגין שליטה על החפץ, ובכך הוא מוכיח לכל את הבעלות החדשה שנוצרה כאן. בקיצור, משיכה יכולה לפעול הן כמעשה פיסית של העברה מרשות לרשות, והן כמעשה של הוראת בעלות באמצעות שליטה.

אם משיכה היא העברה מרשות לרשות, קל להבין מדוע היא אינה מועילה ברשות הרבים. רק על ידי העברת החפץ לרשות הקונה (לביתו או לחצרו) יכול הקונה להציג את הבעלות החדשה שהוא השיג על החפץ. לעומת זאת, אם משיכה היא רק הפגנת שליטה בחפץ הנקנה, יש מקום לשאול מדוע היא אינה מועילה ברשות הרבים. הרשב"א במסכת בבא בתרא (עו.) מתייחס לנושא זה. רשות הרבים כמקום שיש בו המולה רבה דרך קבע, אינו מתאים למעשים המביעים שליטה על חפצים. ריבוי הדחיפות וההפרעות שברשות הרבים אינו מאפשר לבעלים החדש לקבוע את מסלול ההליכה של הבהמה. גם אם ברגע מסוים האדם קובע את מסלול ההליכה של הבהמה הוא לא נחשב כמוביל הבהמה. בכל רגע יכול לעבור מאן דהוא ולהסיט את הקונה ואת בהמתו הצדה, או גרוע מזה - להפריד ביניהם. אם מטרת המשיכה היא להפגין שליטה בבהמה, היא אינה מועילה ברשות הרבים, משום שאל לו לאדם לצפות להשיג שליטה בבהמתו במקום שבו יש הפרעות כה רבות מצד העוברים והשבים.

עם זאת, ישנו הבדל בין שתי ההבנות הללו לגבי טיבו של קניין משיכה, ולגבי החיסרון של משיכה ברשות הרבים המתאים לכל אחת מההבנות. אם משיכה מבוססת על העברה לרשות היחיד, היא אינה מועילה עד שהחפץ יגיע לרשות היחיד של הקונה. כאן ההגדרה של הרשות שאליה נמשך החפץ משחקת תפקיד מרכזי. ואולם, אם משיכה משמשת כהפגנת שליטה (הפגנה שאינה מתאפשרת ברשות הרבים), היא יכולה לפעול בסוגים מסוימים של רשות הרבים שבהם ניתן להפגין שליטה. לפי מבנה זה, הגורם המכשיל את המשיכה ברשות הרבים אינו ההגדרה הפורמלית של האזור, אלא חוסר היכולת הפרקטית להפגין שליטה על הבהמה ברשות הרבים. מקום שבו הפגנת שליטה זו אפשרית, יועיל למשיכה למרות שפורמלית הוא

מוגדר כרשות הרבים. ניתן לראות בצדי רשות הרבים דוגמא לאזור כזה. לפי ר' אליעזר, אזור זה אכן מוגדר כרשות הרבים מכל הבחינות. אולם הגדרה זו משפיעה רק על הלכות שבת. לעניין משיכה ההגדרה הפורמלית של המקום אינה משנה, מה שמשנה הוא היכולת המעשית להשיג שליטה על הבהמה. בעניין זה, הגמרא אומרת כי אפשר להשיג שליטה על הבהמה משום שרק מעט אנשים משתמשים באזור זה. לשון הגמרא מסתדרת היטב לפי הסבר זה: "לעניין קניין מיקנא קני ... דהא לא שכיחי רבים". הגמרא אומרת, שלמרות שצדי רשות הרבים, מוגדרים ככלל כרשות הרבים, דיני קניין אינם מושפעים מהגדרת הרשויות אלא משאלות פרקטיות.

נקודות מתודיות:

1. מושגים דומים מופיעים בתחומים שונים בהלכה. לעתים פועלים המושגים על פי אותה ההגדרה על אף השוני בתחומים, ולעתים המושגים מופיעים בצורה שונה. שאלתנו הייתה האם הלכות שבת מגדירות את צדי רשות הרבים אחרת מכפי שמגדירים אותם דיני קניין.
2. גם אם הגדרה מסוימת היא הגדרה כוללת, יש עדיין מקום לשאול האם הגדרה זו רלוונטית לכל תחום. לדוגמא, חקרנו מה משפיע על חלות משיכה: ההגדרה הפורמלית של הרשות שבה היא מבוצעת, או היכולת המעשית להפגין שליטה בחפץ?
3. יש לשים לב היטב ללשון הגמרא כשהיא מחלקת בין שני תחומים.
4. כפי שכבר אמרנו בעבר, דרך פשוטה להבין את אופיה של הכלה מסוימת היא בחינת המקרה יוצא הדופן. בחקרנו את טבעו של קניין משיכה, חקירת המקרה שבו הוא אינו פועל הייתה לנו לעזר רב. מדוע משיכה אינה מועילה ברשות הרבים?
5. נלך צעד נוסף קדימה: הבנת העיקרון "משיכה אינה קונה ברשות הרבים" כרוכה בהבנת הסיבה שבגללה משיכה אינה פועלת; האם יש מקרה שבו משיכה תועיל, למרות שהמקום שבו היא נעשית מוגדר כרשות הרבים (דוגמת צדי רשות הרבים)?

בקצרה, יש לבחון כל כלל לפי היוצא מן הכלל. הכלל יכול להתייחס למקרים הרגילים שבהם הכלל פועל, או, לחלופין, למקרים שבהם הוא אינו פועל. ניקח כדוגמא את הכלל שכבר עסקנו בו פעם - "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם". הבנת כלל זה (המייצג מקרה שבו קניין אינו חל) תלויה בהבנת המקרה שבו יש יוצא מן הכלל, שבו הקניין חל לבסוף - מקרה שבו אדם יכול להעביר בעלות על חפץ שעדיין אינו קיים.

הערה :

רש"י במסכת כתובות משווה בין צדי רשות הרבים לסימטה. מה ניתן ללמוד מהשוואה זו? לבירור עניין זה ראה בגמרא שם, פד : ו-ו : פו : ועיין בדברי תוספות שם (ד"ה "צדי"), ובריטב"א ובשיטה מקובצת.

כדי להירשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן :

. GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל רשימת השיעורים, יש לשלוח בקשה

לכתובת :

LISTS@VBM-TORAH.ORG

עם התוכן :

. GET YHE-ABOUT COURSES

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב

לכתובת YHE@JER1.CO.IL

כל הזכויות שמורות 1999 ישיבת הר עציון